

Charles Foster

Leven als een mens

Vertaald uit het Engels door Inge Pieters

SIGNATUUR

2021

WINTER

*Ik probeer altijd te doen wat de doden me zeggen
[...] Wie zijn de geesten [...] wij of de doden?*

Sarah Moss, *Geestgrond*⁶

*Het grootste gevaar van het leven ligt erin dat
menselijk voedsel geheel en al uit zielen bestaat. Alle
wezens die we moeten doden en opeten, alle dieren
die we moeten doodslaan en vernietigen om kleren
voor onszelf te maken, hebben zielen, zielen die niet
sterven met het lichaam en dus [tevredengesteld]
moeten worden, zodat ze geen wraak op ons nemen
voor het wegnemen van hun lichaam.*

Igulikik-Inuit-jager tegen Knud Rasmussen⁷

*Berichten over inheemse volkeren uit delen van
Amerika, Europa, Afrika en Azië melden dat ze
bijna allemaal een verbod hanteren op het vertellen
van heilige verhalen in de zomer of bij daglicht,
behalve bij bepaalde speciale gelegenheden.*

Alwyn Rees en Brinley Rees,
*Celtic Heritage. Ancient Tradition in Ireland and Wales*⁸

Ik heb voor het eerst een levend zoogdier gegeten op een Schotse heuvel.

Een paar dagen eerder stond ik in een victoriaanse recht-bank in het centrum van Londen met een pruik van paardenhaar, een stijve puntboord, een gesteven bef en een zwarte toga een betoog af te steken over de waarde van een beschadigde baarmoeder. Daarna reed ik in een ratelende slaaptrein naar Schotland, dronk chianti, werd uitgeworpen op een station in de Hooglanden en met een Landrover naar een groot landhuis gereden, waar ik op een afbeelding van een aanvallende Rus moest schieten en op de heuvel werd losgelaten in een tweed pak.

Daar liep, kroop en speurde ik zes uur lang rond. Uiteindelijk zag ik een hertenbok die groot genoeg was en zei ik: 'Die is voor mij.' Hij stond in een dalkom vlak onder de heuveltop, en het viel om de dooie dood niet mee om dichtbij te komen. De wind schampte de rotsen, en ik hoopte maar dat ik hoog genoeg stond, zodat mijn geur niet naar hem toe zou afketsen. Ik kroop door een beekje, waarvan het water via mijn kraag naar binnen stroomde en er bij mijn sokken weer uit kwam, en lag een paar uur lang achter een steen. Ik kon niet verder, maar als het hert niet bewoog, zou ik nooit een dodelijk schot kunnen lossen.

Ik werd verraden door een raaf. Hij scheerde over, zag me en begon te krassen. Het hert wist meteen dat er iets loos was, stond op, snoof diep en plantte zijn achterpoten stevig neer om ervandoor te gaan. Het was nu of nooit. Ik hief mijn hoofd op, duwde de veiligheidspal opzij en haalde de trekker over. De kogel raakte hem in de borst.

Dat was goed genoeg. Hij strompelde hoestend weg in de richting van de zee, maar hij zou niet ver komen.

We vonden hem stuiptrekkend tussen de heidestruiken. Hij was al hersendood, en zijn hart was opgehouden met kloppen, maar de meeste cellen in zijn lichaam leefden nog. Een van de andere jagers, Jimmy, trok een mes uit zijn riem, stak het in de buik en ratste die open. De ingewanden ontrolden zich stomend, als hete slangen. Jimmy kerfde een stuk uit de lever en gaf het aan mij. ‘Die is heerlijk nu,’ zei hij.

Wat moest ik doen? Jimmy sneed nog een stuk af en begon erop te kauwen, dus stak ik het mijne ook in mijn mond. Een deel van de buitenkant had een elegante welving op de plek die tegen het middenrif had gelegen. Daar was het orgaan duizenden keren per dag ingedrukt door een blaasbalg vol ziltte zeelucht, rechtstreeks afkomstig van de Hebriden. Nu bewoog het hele ding als een naaktslak, en er prikte een doorsneden ader in mijn tong. Er liep een straaltje bloed in mijn mond.

‘Lekker, hè?’ zei Jimmy.

‘Heerlijk,’ zei ik, terwijl ik mijn best deed om niet over mijn nek te gaan.

Er zat nog steeds bloed op mijn gezicht toen ik weer bij het huis aankwam. Ik nam een bad, kleepte me om en ging aan tafel. Er was een heel goede bourgogne, en na het diner zong een beeldschone vrouw liederen van Schubert aan de piano.

De week daarna stond ik weer in de rechtszaal, hardop filosoferend over de relevantie van een achttiende-eeuwse casus voor een twintigste-eeuwse kinderarts, overweldigd door de dissonantie tussen de verschillende modi van mijn leven, en ik vroeg me af wat voor iets ik was, waar ik vandaan kwam en wat ik in godsnaam aan moest met de eventuele antwoorden op die vragen.

Vervolgens deed ik daar jarenlang niets mee, natuurlijk. De dissonantie werd een irritante, maar niet al te storende vorm van tinnitus. Ik bleef reizen en dieren doodschieten en me voortplanten en pleidooien afsteken en proberen mensen te overtuigen, en soms overtuigde ik gevaarlijk genoeg zelfs mezelf. De gonzende drukte maakte het mogelijk om de tinnitus te negeren, behalve in de vroege ochtenduren of op de weinige angstaanjagende momenten waarop ik alleen was. Tot hij, zomaar ineens, aanzwol en mijn hele hoofd vulde, en toen wist ik dat ik er iets aan moest doen.

Wat ik moest doen was zo dicht mogelijk bij het begin van mijn verhaal (en jouw verhaal) beginnen: alle stappen afleggen, de familie ontmoeten, de krachten voelen die me hebben gevormd tot wat ik ben. Maar er zijn grenzen. Ons begin was een wiskundige stuiptrekking die een knallende explosie werd – een explosie die nooit een tijdstip heeft gekend omdat de tijd nog niet was begonnen en die zich nergens afspeelde omdat de ruimte nog niet was uitgevonden. Daar kun je niet beginnen zonder gierend gek te worden.

Het zou idioot geweest zijn om in ons verhaal te stappen op het moment waarop de familie bestond uit sponzen in de warme zee bij het huidige Madagaskar, of uit spitsmuizen die rondrenden tussen de poten van de triceratops in het natuurhistorisch museum van Londen. Het was al iets minder idioot om er 40.000 jaar geleden in te springen, toen mensen met lichamen en hersenen die zeker niet minder modern (alleen wat beter) waren dan die van jou en mij in grotten en hutjes in Derbyshire leefden.

Het was koud in die tijd. Er was een snerpend gure toendra in plaats van de dichte bossen die kwamen toen de laatste ijs-

tijd er de brui aan gaf. De mannen lieten hun baard staan, en hun haar hing tot over hun schouders, maar hun lichaam was net zo haarloos als het mijne, zij het gespierder. Ze droegen keurig op maat gemaakte kleren van dierenhuid, op zondagen kwam er braadstuk op tafel, ze hielden van hun kinderen, en ze wilden niet dood.

Er was één groot verschil tussen hen en ons. Hun zelfbeeld was niet zo opdringerig en tiranniek als het onze. Als ze iets van een taal hadden (en dat hadden ze, maar daarover later meer), vervuilden ze niet elke zin met ‘ik’ en ‘mij’ en ‘mijn’.

Vlak bij de boerderij van mijn vriendin Sarah in het Peak District staat een bos. Ik denk dat een van die mannen daar woonde met zijn zoon, toen er alleen wat kleine, miezerige boompjes stonden en taai gras. Ik zou die man geen moderne naam durven geven. Ik zal hem X noemen. Als ik hem kan vinden en hem in de ogen kijk, zal ik weten wat ik ben.

Misschien zal ik op een dag zijn naam kennen.

Tom en ik nemen de trein, 240 kilometer en 40.000 jaar ver. We stappen over in Derby, waar we theedrinken, kaarten en een vuurstenen speerpunt afmaken.

‘Uiterst onverantwoordelijk,’ heeft een zwaar geparfumeerde vrouw een week eerder gezegd. ‘Leef je gerust uit op je fetisj voor modder en vuil, en je verwrongen ideeën over holo-mensen als grote filosofen, maar dwing die arme Tom niet om mee te gaan.’

‘Heb je de weersvoorspellingen gezien?’ vroeg een man met kleine verhitte oogjes die alles gelooft wat hij in de krant leest en van plan is de dodenwake voor zijn vrouw in een hotel bij het vliegveld te houden. ‘Klinkt als een gevalletje jeugdzorg.’ Hij meende het serieus, te oordelen naar zijn frons en zijn cv.

Tom is dertien en vraagt zich af waar iedereen zich zo druk om maakt. We hebben al eerder in gaten in de grond geleefd. Nu gaan we naar een bos dat we goed kennen, en daar gaan we een onderdak bouwen, dingen doodmaken en in kampvuurtjes staren tot het Kerstmis wordt. Dan nemen we de trein terug, ruim op tijd voor alle normale dingen.

Zijn leraren reageerden welwillend: ‘Interessant tijdvak, het laatpaleolithicum. Probeer je wel je wiskunde een beetje bij te houden?’ Zijn moeder iets minder. ‘Weet je wel hoeveel hij nu al achterloopt?’

We hebben alle mammoetgrapjes die ooit gemaakt zijn gehoord. Onze wangspieren zijn moe van het geforceerd glimlachen.

Op een klein plattelandsstationnetje staat de taxi die ons naar de hei zal rijden ons al op te wachten. Op het dashboard staat een plastic hondje te wiebelen.

‘Hebt u een hond?’ vraag ik aan de chauffeur.

‘Nee,’ zegt hij, en dat is dat.

We leggen een zwijgzame kilometer af, maar dan zegt Tom: ‘Kunnen we alstublieft even stoppen?’ Dus we stoppen, en Tom springt uit de auto met een zwarte vuilniszak, stopt er een dode vos in, net als ik op zijn leeftijd deed, stapt weer in en doet zijn gordel om.

‘Dank u wel,’ zegt hij. ‘En sorry.’

‘Geen punt,’ zegt de chauffeur. ‘Probeer alleen zijn darminhoud van mijn vloermatten te houden.’ Hij heeft de professionele afstandelijkheid van een biechtvader.

We stoppen nog twee keer, nu voor dode konijnen. Hun ogen zijn ingevallen, en er zit een soort vlies op, alsof ze naar iets kijken wat zich binnen in hen afspeelt, alsof gras eten en fokken saai zijn vergeleken met wat er nu draait.

De taxi zigzagt door het dal langs snackbars, verlaten fabrieken en menhirs. Feestverlichting knippert om plastic raamkozijnen. Hete lucht die naar diesel stinkt wordt omhooggepompt langs onze voeten, en de muskus van de vos stijgt op en kolkt door de auto. Kakelende zatlappen strompelen de weg op. De chauffeur wijkt zonder commentaar voor ze uit.

De straatlantaarns geven de moed op. Het donker is groter dan zij. We storten ons door een tunnel die de koplampen in de nacht boren, en als het heuvelopwaarts gaat, rijden we op de lucht af. De weg vlakkt af op de hei, of wat ze hier de hei noemen: velden vol dun gras die bezaaid zijn met schapenbotten en waarop stapelmuurtjes gebouwd zijn door mannen die in de hoeken van het veld begraven liggen. Het waait hier altijd. De wind kaatst als een squashbal van de muurtjes af, dus hij komt altijd vanuit alle hoeken tegelijk op je af.

De taxi zet ons af bij een bres in een van de muurtjes. We hijsen onze rugzakken en de *roadkill* in de berm.

‘Veel plezier,’ zegt de chauffeur als ik hem betaal. Zonder zelfs maar te glimlachen.

Ik zie Sarahs tv flakkeren door de vensters van haar boerderij aan het einde van het laantje. Schapen verstijven in de lichtstraal van de zaklantaarn: wolken natte wol, groen van de algen. Onze adem blijft om onze kin hangen.

We bonken op de deur, en als er geen antwoord komt op het raam. Sarah zit zeker in de pub, vijf kilometer verder het dal in. Het is de avond dat ze daar curry serveren, en er speelt een bluegrassband uit Sheffield. Op het scherm dreigt een narcistische psychopaat een klein landje in elkaar te slaan. Op de bank bij de tv ligt een kookboek open, en een kat geeft kopjes aan een grote pot kombucha. De sinaasappels op de fruitschaal komen uit Israël en het licht komt van de wind van de

afgelopen week. In de keuken ligt een korhoen te rotten tot hij eetbaar wordt. We duwen tegen de deur met het idee dat we de koelkast kunnen plunderen en misschien bij het vuur kunnen zitten. De deur is op slot.

We hebben gehoord dat er noodweer aan komt vanuit het noorden, en we haasten ons om onder de pannen te komen voordat het toeslaat. Door het hek, de heuvel af, met een wijde boog om de mijnschacht links, langs de hazenboom, niet vergeten te bukken om de doornen niet in je ogen te krijgen, even pissen voor je het bos in duikt, kijk die fazant die uit de lijsterbes tevoorschijn schiet (voor jou komen we later terug, mannetje), maak je geen zorgen over de stekels en je jas, Tom, laten we gewoon schuilen. Onder de lange, laaghangende tak van een oude haagdoorn, languit naast een instortend muurtje. Wegwezen, schapen, dit is nu ons plekje. Ga weg en neem je teken mee.

De storm komt als een dolle hond aanzetten. Hij gromt niet eens bij wijze van waarschuwing. Hij verschijnt ineens onder de boom, grauwend en happend, een kluwen van haar en speeksel. We waren van plan om een tarp aan een boom te binden als tent, tot we een authentiek onderdak konden maken, maar die zou hij zo losrukken. We kruipen dus in elkaar op de grond, zo dicht bij het muurtje als we kunnen, wikkelen de tarp om ons heen en laten de storm uitrazen.

Het is niet eens zo'n ramp, alleen zit slapen er niet in zolang de storm door het bos waart. Hij wroet een tijdje rond om ons te vinden. Hij mept ons wat heen en weer met zijn klauwen, tilt dan gefrustreerd zijn poot over ons op en trekt verder om te kijken wat er nog meer in Nottingham te vinden is.

Als hij vertrekt, slaakt het bos een zucht, het schudt zich uit en haalt weer adem. Een klamme uil doodt iets. Dassen ban-

jeren door het kreupelhout en slurpen wormen op als spaghetti. Er kucht een schaap. Er zijn geen sterren. De kou kruipt op vanuit de aarde, dwars door onze kleren. We denken aan vuur, thee en wijn. De slaap kruipt samen met de kou in ons. We zijn een met de modder.

Als ik wakker word, is de vos mijn kussen. Daarbuiten is het blauw, wit en stralend; we zitten in een bos, hoog en droog, en we kunnen beginnen.

We beginnen bij onszelf. Onszelf als moderne mensen, bedoel ik.

Dit is de heersende theorie binnen de antropologische mainstream: de menselijke evolutie begon in Afrika. Er waren verschillende prototypen, die soms naast elkaar bestonden. Ze zijn allemaal keihard uitgetest door de natuurlijke selectie. Zo'n 200.000 jaar geleden verschenen wij in de fossiele archieven, of althans wezens die in anatomisch en fysiologisch opzicht min of meer identiek aan ons waren. Hun hersenen hadden dezelfde vorm als de onze maar waren misschien ietsje groter. Je hebt een groot brein nodig voor menselijke relaties, iets wat een hoge prijs vergt en veel van je eist, maar ook heel lonend is. Ze waren beter in relaties dan wij, dus hadden ze krachtige neurologische hardware nodig. Ze liepen over de vlakke op twee lange sterke benen en tuurden met hun naar voren gerichte, stereoscopische ogen naar horizonten die aan de blik van hun niet-tweebenige voorouders onttrokken werden door het lange gras. Ze keken letterlijk en uiteindelijk ook figuurlijk op de wereld neer; de aarde lag onder hun voeten, gezegend en vervloekt door een perspectief dat niets ooit eerder had gehad. Hun uit het stof verheven neuzen waren ondergeschikt aan hun zicht, hun slimme handen met oppo-

neerbare duimen vrij om werktuigen te maken, handsignalen te geven, te knuppelen en liefkozen, maar nooit meer om de sensaties van de grond in zich op te nemen.

Anatomie en fysiologie zijn echter niet alles. Het gedrag van deze mensen was 150.000 jaar lang niet erg vergelijkbaar met het onze. Ze vertoonden nog geen 'modern gedrag', om die door archeologen geliefde en gehate term te gebruiken. Het is onwaarschijnlijk dat ze hun lichaam versierden, hun doden begroeven met grafgiften, vuurstenen of benen werktuigen maakten, visten, voorraden erg ver met zich meesleepten of samenwerkten met mensen met wie ze niet nauw verwant waren, en waarschijnlijk waren ze ook niet georganiseerd genoeg om grote dieren te doden.

Toen gebeurde er iets groots. De snelheid waarmee dat gebeurde en hoeveel daarvan in Afrika is gebeurd wordt betwist, maar dat het is gebeurd, daarover is iedereen het eens.

Ga naar een goed museum en zoek de zaal over de vroege mensheid. Daar zal heel wat vuursteen te zien zijn. Begin bij het begin en loop chronologisch naar het heden. Bekijk de voorwerpen goed. De eerste paar minuten van je wandeling worden heel saai. Je ziet alleen maar sjofele troep: lompe, nauwelijks van elkaar te onderscheiden werktuigen en plaatjes van harige mannen die aas roosteren. Alles is rücksichtslos op het materiële gericht. Alles in de vitrines zegt dat mensen simpele hompen vlees, bot en kraakbeen zijn.

En dan, als je echt een goed museum te pakken hebt, sla je een hoek om, lees je op de bordjes LAATPALEOLITHICUM en begint je hart te bonzen. Want daar, vanaf zo'n 40.000 jaar geleden, zie je de familie. Te herkennen aan een massale explosie van symboliek. Been en steen werden ineens gebruikt om wolven, beren en mensen uit te beelden, en de metafoor

moet rond dezelfde tijd geboren zijn. Er was een tsunami van mogelijkheden. Een bot kon een wolf zijn, terwijl het ook nog steeds een bot was. Als dat mogelijk was, was álles dan niet mogelijk? Een wereld die eerst puur chemisch was, was alchemistisch geworden. Het feit dat iets onzichtbaar was volgens de wetten van de optica en de visuele fysiologie wilde nog niet zeggen dat het niet bestond.

De tijd begon zich ook anders te gedragen. Die leek nu niet meer het normale medium waarin mensen ronddobberden; ongetwijfeld vond er een voorheen ondenkbare revolve plaats tegen de tirannie van de tijd, of in elk geval tegen het idee dat het ene moment gewoon voor het andere uit sjokte. De doden leefden voort. Menselijke doden werden gezalfd met oker en op weg gestuurd met eten, wapens en voorwerpen die alleen van sentimenteel of esthetisch belang waren. De dierlijke doden werden gesust met verzoenende gebaren. Zoals een bot ook een wolf kon zijn, konden overledenen tijdens hun reis tegelijk aanwezig zijn bij het kampvuur om anderen te troosten, te vermanen en te hekelen.

De wereld was vele malen complexer en voller geworden dan voorheen.

Tom en ik hopen dat we nu in die wereld zijn of de weg ernaartoe kunnen vinden. X is hier ergens en staat klaar om te helpen.

De nieuwe complexiteit vroeg meer, maar gaf ook meer. Je hebt een prisma nodig om te zien dat wit licht verre van wit is en dat het is samengesteld uit heel veel kleuren. Dit was het nieuwe prismatische tijdperk. Wat in de oude tijd één klus was (een dode beer in stukken hakken, om maar iets te noemen) was nu heel veel werkjes geworden: de beer villen, de huid looien, de pezen oogsten om koordjes te maken, het dij-

bot in een hyena veranderen en de dode beer gunstig stemmen, zodat hij ongevaarlijk en idealiter goedgezind zou zijn. We zien dus voor het eerst uitgebreide werktuigensetjes met specifieke gereedschappen voor specifieke taken. Er was een nieuw soort precisie in daad en gedachte. Er werden messen gebruikt om heel precies langs een vooraf bedachte route door gewrichten en organen te snijden, terwijl de boel voorheen met de botte bijl werd verpletterd en versplinterd.

Het vooraf plannen van de passage van een vuurstenen mes door de buik van een beer en het verwerpen van andere mogelijke routes houdt in dat er mogelijkheden werden gecreëerd en geëvalueerd op een virtuele tekentafel. Er was, met andere woorden, abstractie: men zette een stap van de concrete wereld van steen en bot naar een ander strijdperk, een plek die, net als het rijk der doden, niet met fysieke ogen gezien kon worden, maar die toch echt was en waarvan de effecten te zien waren wanneer steen tot een vorm werd gehamerd of bot werd bijgesneden.

Abstractie bracht enorme voordelen. De uiteenlopende strategieën voor het doden van een beer kon je onderzoeken in het veilige domein van je eigen hoofd, in plaats van ze uit te proberen op een echte levensgevaarlijke beer in een grot, waarbij je maar één kans kreeg om het goed te doen. Die stap kon niet gezet worden zonder het idee van een ik. De hoofdrol in het imaginair drama moest gespeeld worden door een ik, een ik moest de speer gooien en de klauwen ontwijken. Een ik impliceert naar jezelf kijken en jezelf voor jezelf beschrijven.

Er is een woord dat letterlijk betekent dat je buiten jezelf staat: extase. De etymologie is eigenaardig. Moet je buiten jezelf gaan staan om ultiem fijne gevoelens te hebben? In mijn ervaring wel. Egoïstische klootzakken zijn trieste kloot-

zakken. Moet je afstand nemen om jezelf goed te kunnen bekijken? Wederom ja. Maar mezelf goed bekijken geeft absoluut geen goed gevoel. Misschien waren de Griekse zelf-beschouwers die het woord extase uitvonden fijnere mensen dan ik.

Deze extase – het van buitenaf naar het zelf kijken – van het laatpaleolithicum is uitgekristalliseerd in de benen beeldjes in het museum. Voor het eerst verschijnen er mensengezichten. Dit zijn de meest sprekende kunstvoorwerpen ooit, en ze schreeuwen: ‘Dit ben ik’ of: ‘Dit ben jij, en ik ben anders dan jij’.

Wat vloeit hieruit voort? Verhalen, vooral. Jij en ik zijn handelende personen. Handelende personen staan niet zomaar wat te staan met hun handen in hun zakken. Dat kunnen ze niet. Ze handelen bijna obsessief, en hun handelingen smeden zich aaneen tot verhalen. Kleine huis-tuin-en-keukenverhalen leiden tot grotere verhalen. Als je ziet wat er met anderen gebeurt wanneer ze ten prooi vallen aan een verpletterend rotsblok, een verscheurende leeuw of een iets te snelle BMW, kost het je jaren van keiharde conditionering om jezelf ervan te weerhouden een verhaal te construeren dat zin geeft aan joulzelf en je eigen ondergang.

Het ik baarde het jij. De weg was gebaand voor de menselijke variant van de *theory of mind* en dus voor onze specifieke soorten liefde, empathie en leergierigheid. Het oeroude verlangen om te doden werd omgesmeed en moreel ingekleurd. Het zeurende vermoeden dat het soms verkeerd kon zijn om te doden werd een oorverdovende schreeuw.⁹ Alle wetten, ethiek, sadisme, liefde en oorlog komen voort uit een gevoel van zelf.

Zodra er een ik verscheen, was het bestaan niet meer een

lukrake opeenvolging van gebeurtenissen. Zo bleef het nog zo'n 45.000 jaar, en toen kregen we te horen, zoals we verderop zullen zien, dat er geen verhalen waren maar alleen gebeurtenissen, en dat wijzelf ook alleen gebeurtenissen waren – chemische toestanden en de uitvloeisels daarvan. Er waren zelfs mensen die dat geloofden. Het menselijk bewustzijn liet voor het eerst van zich horen door symboliek, door dingen die voor andere dingen stonden. Nu wordt er gezegd dat niets voor wat dan ook staat. Dat niets enige betekenis heeft.

Het zou kunnen dat de ik-revolutie niet slechts één keer tot de mens is gekomen in één grote golf van zelfcreatie en zelfkennis. Mogelijk is ze vele keren uitgebarsten rond heel veel verschillende kampvuren, in de loop van vele duizenden jaren, maar hoe, waar en wanneer ze zich ook heeft voltrokken, ze heeft jónú gemaakt.

Het is vreemd dat X en zijn zoon hier überhaupt zijn. Dit was het uiterste randje van de wereld en het begin van het ijs, een snijdend koude plek met gierende sneeuw en bulderende wind. Ze moeten een goede reden gehad hebben om hun thuis in Frankrijk te verlaten. Misschien hadden ze tegen hun familie gezegd dat ze even weggingen om op mammoeten te jagen, maar om dat ook maar enigszins aannemelijk te maken, zouden ze met een aantal anderen gekomen moeten zijn, en die heb ik nergens gezien.¹⁰ Thuis zou X deel uitmaken van een groep jager-verzamelaars van een man of vijftien, onderdeel zijn van een stam van zo'n 150 mensen en een plek hebben in een netwerk van zo'n 500 mensen met wie hij een taal deelde. De meesten van die 500 zou hij hoogstens nu en dan zien. Ze waren verre stipjes flakkerend licht, een rookzuil, een ontstoken speerwond in de flank van een kariboe of (als hon-

gersnood of wolven hadden toegeslagen) rondcirkelende haviken en raven. Ze kerfden andere littekenpatronen in hun gezichten, hadden andere manieren om mantels om zich heen te slaan, om te hurken bij het doen van hun behoefte, om paden te markeren, worsten te vullen, te copuleren en na te denken over de sterrenbeelden aan de hemel. Ze vochten zelden met de stam van X. Waarom zouden ze? Er was genoeg voor iedereen, en vechten doet pijn. Maar soms marcheerde hun andere geur het dal van X binnen (hoewel ze zelf nooit kwamen), en dan greep X zijn mes en schudde zijn zoon wakker.

Ik vermoed dat X en zijn zoon hier eigenlijk waren omdat X iets voelde kriebelen in zijn hoofd, een zachte fluisterstem. De kriebel en de fluisterstem leken belangrijk maar konden niet onderzocht worden onder de druk van allerlei familieverbindingen, zoals kinderen die onderwezen moesten worden, vrouwen die gehoorzaamd moesten worden en grootouders die te eten moesten krijgen.

Uiteindelijk moest X alleen zijn om de kriebel te volgen en de stem te horen. Alleen zijn betekende alleen met zichzelf zijn, maar aangezien hij alleen zichzelf was met zijn zoon, gingen ze samen de kou tegemoet.

Zittend bij het vuur kon hij de stem horen. 'Mij, mij, mij,' zei die, en toen hij luisterde werd de stem luider, tot hij het brullen van de wind en het ruisen van het bos overstemde en zijn hoofd en de wereld openspleet.

Ik sta vanochtend buiten mezelf, zoals mijn voorouders ooit zo beslissend buiten zichzelf stonden. Ik ben eraan gewend, en het is een last. Voor hen herschiep het die eerste keer het hele universum.

Ik zie een afgeleefd, angstig, trots, lang, bebaard dier in een oud tweed jasje, met een Grieks kralensnoer en de verzamelde gedichten van Thomas Hardy in zijn zak, een individu dat niet in een bos in Derbyshire leeft in december, maar in het verleden en de toekomst, in virtuele realiteiten die tevoorschijn worden getoverd door zijn autocratische brein. Hij denkt zelf graag dat hij abstracties als werktuig gebruikt, maar eigenlijk is hij hún werktuig.

Maar Tom is ook in het bos, en die is hier nú. Hij klimt in een boom, valt eruit en heeft echte, oprechte pijn in zijn elleboog, in het hier en nu. Hij graaft woelmuizen op zoals honden graven, krabbelend met zijn handen, waarbij de aarde tussen zijn benen door vliegt. Hij zuigt aarde van zijn vingers en zegt dat die naar mollen smaakt. Hij lacht als de zon wordt versplinterd door de boog van zijn pis, probeert een roodborstje te hypnotiseren en rijgt bijna een schaap aan zijn speer voordat ik hem kan tegenhouden. Hij likt water op uit een bosmeertje, aait kevers, houdt een oorwurm in een fles, geeft vogels en bomen kameraadschappelijk namen en zit een uur lang met een steen in zijn hand, die hij natmaakt met spuug om de geur van varens uit het carboon los te maken.

Hij heeft een grote gave: dyslexie. Ik heb die niet. Hij is een linguïstische invalide en daardoor een sensorische en ontologische atleet. Als hij een bos in gaat, ziet hij een boom. Als ik een bos in ga, stromen fotonen via een boom naar mijn netvlies. Tot zover geen probleem. Maar daarna stromen er gegevens via mijn oogzenuw naar mijn hersenen, en dan begint de ellende, want ik vertaal die gegevens bijna meteen in dingen die helemaal niets met die boom te maken hebben: in poëziefragmenten die ik me over bomen herinner, in algemene fysiologische feiten over bomen. Als ik zeg: ‘Dat is een boom!’

lieg ik in feite, of maak ik mezelf iets wijs. Dat is helemaal geen boom. Ik heb nog nooit een boom gezien. Ik heb nog nooit iets gezien (in elk geval de laatste decennia niet). Jij ook niet, durf ik te wedden. Ik heb ooit een volwassene ontmoet die wel bomen zag, en dat vond ik zo geweldig en angstaanjagend dat ik regelrecht naar het vliegveld vluchtte en mijn koffers en mijn vriendin in een bergklooster achterliet. Ik zit opgesloten in mijn eigen hoofd. Alles in mij verwijst naar zichzelf en verwordt tot zelfverering. Dat is gevaarlijk en dodelijk saai. Ik zou dolgraag een boom willen zien. Van wat ik ervan heb gehoord zijn ze veel interessanter, kleurrijker en charismatischer dan mijn gedachten over ze.

Tom heeft heel veel bomen gezien. Ik hoop dat hij me kan helpen om er ook een te zien.

X had een kernverzameling van woorden voor hij de stam verliet en hier kwam. Het waren botte, korte, nuttige woorden: ruwe vuurstenen handbijlen in plaats van messen of naalden. Als hij alleen met zijn zoon in de winter naar het ijs en naar zijn handen staaarde, lagen de woorden ongebruikt in zijn hoofd, waar ze een patinalaagje kregen. Ze werden gekoloniseerd door de traag groeiende korstmossen van de associatie en begonnen complex te worden en te resoneren met de frequenties van kikkerkelen en trillend gras. Ze kruisten zich, en in de lente, toen de sneeuw wegtrok en X terugging naar het druipende zandsteenhol waar zijn familie wachtte, stroomden de woorden uit hem en infecteerden ze de hele stam.

‘Gaat dit nog ergens anders over dan gewoon wat rondklooiën in een bos, pap?’ vraagt Tom.

Dat is een heel goede vraag.

Hij gaat verder: ‘Eigenlijk is het gewoon kamperen, toch? Maar dan zonder wc-hokken.’

‘Of tenten. Of eten,’ zeg ik in een poging mezelf te overtuigen.

De waarheid is dat we daadwerkelijk maar wat rondklooien. Altijd nog beter dan niet rondklooien, maar we leven niet echt als jager-verzamelaars. Kou en vuil maken deel uit van mijn normale leven. Het belangrijkste verschil is dat jager-verzamelaars zo móésten leven en wij niet. Wij hebben alternatieven genoeg, hoewel we ervoor kunnen kiezen om ze niet te gebruiken als we voor bepaalde sensaties gaan. De wetenschap dat er bonen en chips in de dorpswinkel liggen en dat we een paar uur treinen verderop in Oxford een dak boven ons hoofd en een bed hebben maakt ons nep.

Toch zijn we in zekere zin net zo onderworpen aan de grillen van de wilde natuur als rendierjagers waren en zijn. Een paar maanden geleden werd het hart van een oude vriend genekt door iets wat je een klein onweer zou kunnen noemen. Daar had hij zelf niets over te zeggen. Dat is niet zo heel anders dan een bliksemingslag. De ongecontroleerde vermenigvuldiging van de darmcellen van een andere vriend leidde ook naar de rand van het kerkhof, en hij kwam terug met achterlating van zijn colon, zijn geloof in de goedheid van God en zijn haar. Dat verschilt niet wezenlijk van een nipte ontsnapping aan de plaatselijke wolvenroedel. En de ongecontroleerd woekerende neuroses in mijn hoofd – neuroses die alle toekomstige dagboekantekeningen van het stempel ‘onder voorbehoud’ voorzien – zijn niet zo heel anders dan de wetenschap van de holenmens dat hij vastzit op deze gierende vlakke, wat die hem ook moge aandoen, dat de kaarten geschud zijn en dat zelfs de meest uitgekookte speler niets kan beginnen met slechte kaarten.